

„Múzeumi munkám az első perctől a régikönyv-gyűjteményhez kapcsolódik...”

Forró Albert beszélgetése Muckenhaupt Erzsébet művelődéstörténéssel

– Amikor másfél évtizeddel ezelőtt egy közös ismerősünk bemutatott, már tudtam, hogy a Muckenhaupt név „tájidegen” Csíkban. Honnan, milyen családból származik?

– Partiumból, a Bihar megyei szórványból kerültem Csíkba. A nevem is elárulja a sváb eredetet, én gyakran szoktam mondani magamról, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia gyermeke vagyok. A Muckenhauptok Palotáról származnak, ez Biharban az egyetlen sváb település, később, a XIX. század elején alakult. Sváb felmenőim Johann Maria Philipp Frimont (1759–1831) osztrák lovassági tábornok telepesei. A nagyváradi püspöki levéltár anyakönyvei szerint atyai felmenőim Németországból, Ausspachból jöttek, több rokonom települt le Erdélyben, egyikük éppen Elisabeth Muckenhaupt, azonos nevű ősöm.

Apai nagyanyám Jancsó Gizella volt, aki Esztergomból az utolsó szabadon átjáró vonattal jött Erdélybe 1918 után, hogy férjhez menjen nagyapámhoz. Származását tekintve részben székelyföldi volt, hiszen Jancsó dédapám, a nyujtódi szücsmester Kézdivásárhelyről telepedett ki Esztergomba. Felesége a felvidéki dédnagyanyám, Bucsányi Mária volt. Az édes-

anyám, Mladoneczki Anna apai részről lengyel származású volt, családjá Galíciából érkezett magyar földre, iparosok voltak. Az anyai nagyanyám, Halász Erzsébet Bihar megyei, gyantai református magyar. Iparos család volt a miénk. Mladoneczki Ferenc nagyapám volt a falu, Szombatság kovácsa. Apámnak Papmezőn malma volt. Én és Gizella Anna nevű gyógyszerész nővérem vagyunk a család első értelmiségi nemzedéke. Nos, ez vagyok én, családom színes történetével, sváb névvel magyar nemzetiségű és római katolikus.

– Kinek, illetve milyen élmények hatására lépett a történelmi pályára? Hol végezte tanulmányait?

– Teljesen román környezetben nőttem fel, iskoláimat is beleértve. Én ugyan Szombatságon születtem, de Papmezőn éltünk. Nem volt sem papunk, sem tanítónk, így elemi szinten írni-olvasni magyarul Jancsó nagymamámtól tanultam, a bibliáról az első ismereteket pedig a másik nagymamámnak, a kiváló mesélő Halász Erzsébetnek köszönhetem. Édesapám révén szerettem meg a történelmet. Gyerekkoromban kedvenc játszóhelyünk a Telegdy család egykori birtoka, a papmezői vár volt. Az erősség 1558-ban tűnik fel, mint Telegdy Mihály tulajdona. Mindig vonzottak a letűnt kultúrák. Voltaképpen régész szerettem volna lenni, a középiskolában inkább a régészeti könyveket – pl. Tutánhamon sírjának felfedezéséről, a mezopotámiai, trójai és krétoi kutatásokról, ásatásokról – olvastam szívesen.

Vaskósziklason (Ștei) érettségiztem, majd a jászvásári Al. I. Cuza Tudományegyetemen folytattam tanulmányaimat, a történelem szakon szereztem tanári diplomát. 1976. augusztus 1-jétől Csíkszeredában élek, a helyi múzeum munkatársa, muzeológusa vagyok. El kell mondanom, hogy már az egyetemen a művelődéstörténet felé fordultam, már diákként tudtam, hogy olyan intézménybe szeretnék dolgozni, ahol kutatómunka folyik. Országos kihelyezésen választottam, és természetesen szülőhelyemhez közel szerettem volna kerülni. Lehetséges is fogalmazni, hogy a véletlennek köszönhetően, hogy Csíkba kerültem, bár ma már tudom, hogy nincsenek véletlenek...

– 1976 augusztusában került a csíkszeredai múzeumba. Milyennek találta akkor a város szellemi életét, a múzeumban folyó tudományos munkát?

– Csíkszeredában egy teljesen más világ tárult fel előttem, mint amelyet addig megismertem Bihar megye déli részén, vagy mint általában a szórványban. Már többször elmondtam, hogy Csík akkor olyannak tűnt, mint egy kis Magyarország, mivel iskolában, templomban, munkahelyen, hivatalokban magyarul beszélhettek az emberek. A romániai decemberi fordulat előtt, 1986-ig a múzeumban nem volt egyetlen román munkatársunk sem. Jómagam, a szórványból hozott lelkivilágom hatására, sokáig abban a tévhitben éltem, hogy itt, Csíkban, a magyarok között semmi rossz nem történhet velem, de ez egy másik történet...

Muckenhaupt Erzsébet

Született Szombatságon, 1952. október 28-án.

Történész, művelődéstörténész.

1976-tól a Csíki Székely Múzeum munkatársa.

Kutatási terület: ferences könyvtár, nyomda és könyvkötő műhely története.

Több önálló kötet és tudományos tanulmány szerzője (a publikációs listát lásd a Csíki Székely Múzeum honlapján – www.csszm.ro).

Díjai közül: Szinyei József-díj (Magyar állami elismerés, 2002. augusztus 20-án, Budapest), Monoki István-díj (EMKE, 2002, Kolozsvár), Pro Urbe-díj (Csíkszereda Város Polgármesteri Hivatala, 2003), Gr. Mikó Imre emléklap (EME, 2008, Kolozsvár), Gr. Mikó Imre emlékérem (EME, 2009, Kolozsvár).

A városban gazdag szellemi élet folyt: könyvbemutatók, kiállítás-megnyitók, színházi előadások sokasága váltakozott. Mindig telt ház volt. Valahogy úgy éreztük, hogy ezek a rendezvények az összefogás jelképei is. Az is igaz, hogy az életkörülmények, a társadalmi viszonyok és a rendszer nyomásának hatására az összetartás is nagyobb volt, mint ma.

A múzeum feladatai ugyanazok voltak, vagyis röviden gyűjtés, konzerválás, restaurálás, tudományos kutatás, kiállítások rendezése, gyűjtemények feldolgozása, népszerűsítése. Munkánkra, főleg a kutatási tevékenységre, témákra, projektekre mindenképpen rányomta a bélyegét a rendszer politikai szemlélete, ideológiája. Például nem volt hozzáférhető a külföldi szakirodalom, olykor bizonyos levéltári források és könyvállományok kutatását is korlátozták. Minden rendezvény és kutatási téma tervezetét jóvá kellett hagyatni a helyi pártbizottsággal, valamint a bukaresti Múzeumi Főigazgatósággal.

– *Munkássága szinte az első perctől a múzeum régikönyv-gyűjteményéhez kapcsolódik. Milyen fontosabb momentumai voltak/vannak munkásságának?*

– Valóban így van, a múzeumi munkám az első perctől a régikönyv-gyűjteményhez kapcsolódik. Feladatkörmhöz tartozik a gyűjteményünkben található csíksomlyói ferences könyvtár régi állományának a feldolgozása. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas években feladatkörmhöz tartozott még az is, hogy átnézzem a katolikus, protestáns és ortodox parókiák régi könyveit, sokat jártam terepre, megismertem a vidék múltját, szépségét, sajátosságait.

Munkásságom következő nagy momentuma 1980-ban kezdődött, a csíksomlyói könyvleletek történetével. Akkor találták meg a templomban a Nagyboldogasszony védelmébe helyezett XV–XIX. századi kódexeket, nyomtatványokat, kéziratokat és Kájoni János tudós atya arcképét is.

A következő jelentős lépés 1985 volt, amikor P. Márk Józseffel és János Pál nyugalmazott múzeumigazgatóval a ferences kolostor refektóriumára falából csaknem 123 könyvet bontottunk

ki és mentettünk meg a pusztulástól, ezek: ösnyomtatványok, Kájoni-kéziratok, köztük a nemzetközileg *Kájoni Kódex* címen ismert nagy zenei antológia, XVI-XVII. századi nyomtatványok. Ezek feltárási körülményeiről, restaurálásáról és művelődéstörténeti jelentőségéről az 1999-ben megjelent kötetünkben részletesen beszámoltunk.

Több régikönyv-kiállítást rendeztem, így pl.: *Az elmúlt korok könyvkötései. Restaurált régi könyvek* (ezen az 1985-ös restaurált könyvlelet köteteit állítottuk ki), *Bibliák a Székelyföldön. Erdély régi tipográfiái* (az utóbbi kettőt a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárával együtt), *A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely*, amellyel a 325 éves ferences nyomdáról emlékeztünk meg.

A romániai decemberi fordulat után a munkámban sokat segített az a tény, hogy külföldre mehettem, megismerhettem az ottani szakemberek kutatási módszereit. Egyúttal az érdeklődésem a kötés kutatás felé is összpontosult. A kötés kutatás határterület, egyaránt tartozik az iparművészet-, művészet- és könyvtörténet hatáskörébe, a könyv származásának egyik jele. Egy régi könyv leírásánál nélkülözhetetlen a muzeális értékű kötések leírása, meghatározása. Ez most már nemzetközi követelmény. A magyarországi és erdélyi kötéstörténettel még adós a kutatás, általában sok a fehér folt. Ezért még 1990 előtt elkezdtem a múzeum gyűjteményében található történeti kötések leírását, műhelyek szerinti meghatározását, majd 1995-től kezdődően e téren egy másik kutatási munkába is bekapcsolódtam. Elvégeztem a gyulafehérvári Batthyaneumban, az ország legnagyobb könyvmúzeumában az ösnyomtatványok kötésének tanulmányozását. Egyúttal ugyanitt elkészítettem e gótikus és reneszánsz stílusú, különböző híres európai műhelyekből származó könyvkötések tábláinak ceruzalevonatát (ez a kötések nemzetközileg elismert kutatási módszere). Továbbá a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárban, a régió parókiáinak gyűjteményében vagy külföldön, az OSzK-ban, a MTAK-ban, a budai Magyar Ferences Könyvtárban és Levéltárban kerestem és találtam analógiákat a csíksomlyói ferencesek könyv-

kötő műhelyében készített mives kötésekhez.

– *Felelősségteljes, áldozatos munkát igénylő, de ugyanakkor szép feladat is egy ilyen nagy értékű könyvtár felügyelete. Mégis mivel magyarázza a téma iránti mérsékelt kutatói érdeklődést?*

– Nem mondhatom azt, hogy a régi könyvek iránt mérsékelt a kutatói érdeklődés, hiszen a hazai régi könyvállománnyal rendelkező múzeumokban és könyvtárakban kiváló szakemberek dolgoznak. Inkább úgy fogalmaznék, hogy kevesen tartanak ki a szakma mellett, hiszen általában e területen csak többéves kitartó, aszkétikus munka után mutathatók fel jelentősebb eredmények.

– *Milyen szellemi értéket képvisel a csíksomlyói ferences könyvtár a csíki, valamint az erdélyi művelődéstörténetben?*

– A kolostor könyvtára, amelynek története a XV. századra megy vissza, Erdély egyik legértékesebb és leggazdagabb középkori egyházi gyűjteménye. A könyvtár nem állományának nagysága vagy korai alapítása révén érdemel figyelmet, hiszen kötetszámaival elmarad nevesebb erdélyi könyvtáraink mögött. Különleges művelődéstörténeti értéke abból adódik, hogy míg a legtöbb középkori alapítású könyvtárunk régi állománya az évszázadok során erősen megcsappant, szétesett vagy megsemmisült, a csíksomlyói könyvtár a saját régi állományán kívül több megszünt magyarországi és erdélyi rendház (domonkos, ferences, karthauzi, pálos) középkori eredetű köteteit is megszerezte, megőrizte. A könyvtár anyagának segítségével tehát a korábbi idők erdélyi könyvkultúrájába is be lehet tekinteni. Ugyanakkor ez az egyetlen középkori erdélyi katolikus egyházi könyvtár, amely túlélte a reformáció korát. Értékét növeli az a tény is, hogy ez az ősi könyvesház – a XVII. században létesített mikházival és szárhegyivel együtt – a protestáns fejedelemség idején valóságos menedékhelye lett mind az erdélyi, mind pedig a moldvai csángók könyvörökségének. Az a tény pedig, hogy a somlyói könyvtárba több székelyföldi

A helyismeret szolgálatában

Udvarhely megyei szövetkezetek a XX. század első felében

világi és egyházi személy könyvgyűjteménye is beleolvadt, a székelyföldi értelmiség XVI–XVIII. századi műveltségi szintjének az érzékeltetésére is módot nyújt a történetkutatásnak. Nem hagyhatjuk ki, hogy a Csíki Székely Múzeum ferences állományában őrizzük Erdély negyedik, az ország ötödik legnagyobb ősnymtatványgyűjteményét, vagyis 119 olyan könyvet és nyomtatványtörredéket, amelyet 1501. január 1-je előtt nyomtattak. Több ősnymtatványunk van, mint például a bukaresti Akadémiai Könyvtárnak vagy a külföldön esetleg jobban ismert marosvásárhelyi Teleki Tékának.

– *A kitartó, aszkétikus munka meghozta a maga gyümölcsét, a jól megérdemelt szakmai elismerést is.*

– Az évek folyamán több szakmai elismerésben részesültem: Szinnyei József-díj (Magyar állami elismerés, 2002. augusztus 20-án, Budapest), Monoki István-díj (EMKE, 2002, Kolozsvár), Pro Urbe-díj (Csíkszereda Város Polgármesteri Hivatala, 2003), Gr. Mikó Imre emléklap (EME, 2008, Kolozsvár), Gr. Mikó Imre emlékérem (EME, 2009, Kolozsvár). Nyilván mindenkinek jólesik, hogy felfigyelnek a munkájára, azonban én úgy érzem, hogy mindezek a díjak elsősorban Csíksomlyó szellemiségének szólnak, hiszen én csupán az ügy szerény eszköze, alázatos szolgálja vagyok.

– *Milyen terveik vannak?*

– Csupán a nagyobb terveimet szeretném megemlíteni: a somlyói ferences könyvtár, nyomda és könyvkötő műhely monográfiájának a megírása. Továbbá Benkő Elekkel, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének jeles kutatójával közösen a csíksomlyói kegytemplom és ferences kolostor monográfiáján dolgozunk. Célja: a kéziratok források – rendházi és templomi összeírások, vizitációs jegyzőkönyvek, krónikák, levéltári dokumentumok stb. – és helyszíni, régészeti kutatások segítségével az 1800-as évek elején lebontott középkori eredetű templom épületének és egykori gazdag berendezésének rekonstrukciója.

Kedves olvasóink! Az alábbiakban Balácsi Dénes helyismereti gyűjtő kérésére egy kérdőívet teszünk közzé. Célja, hogy a fentebbi téma kutatásában részt vállalók számára segédletként szolgáljon. A kérdőív összeállítója több éve kutatja az Udvarhely megyei szövetkezetekre vonatkozó forrásanyagot, eredményeit több tudományos munka tükrözi. Most a Hargita megye Havasalja térsége, a Homoródok és a Nagy-Küküllő közti dombság, valamint a Székelyföld és Partium vidéke szövetkezetei a XX. század első felében téma kidolgozásához érkezett, ehhez helyi kutatótársak jelentkezését, segítségét keresi.

Helység (falu, község, város, járás):
Gazdakör: megalakulásának éve, taglétszáma, vezetőinek neve, vagyona (épületek, gépek, könyvtár).

Gazdatanfolyam: helyi (ezüstkalászos) és körzeti (aranykalászos) tanfolyamok, gazdasági iskola (hol, mikor működött), népfőiskola (fennmaradt oklevél, bizonyítvány, jelvény), kitüntetés (egyéni, közösségi), élménybeszámoló (hangfelvétel, fénykép és más családi, közösségi emlékek).

Szövetkezetek:

1. *Hiteliszövetkezet:* neve, megalakulásának éve, taglétszáma, vezetői, vagyona. Épületek, gépek, eszközök stb. (Ezek eredeti dokumentumainak másolatai, fotók.) Megvalósításai: kölcsönök és felhasználásuk a falu, a tagok előmenetelére. Kapcsolatai felőbb és szomszédos szövetkezetekkel.

2. *Tejszövetkezet:* a hitelszövetkezetnél pontosított adatok, továbbá a tejbegyűjtés módja, helye, a tej feldolgozása, termékek, azok tárolása, értékesítése (szövetkezeti, egyéni, házi), a savó felhasználása. Kapcsolatok az udvarhelyi, keresztúri tejfeldolgozó üzemekkel, kereskedőkkel stb.

3. *Fogyasztási szövetkezet:* adatok a Hangya előtti és utáni időszakból, a Kalács (1946), a Centrocoop idején, a hitelszövetkezeteknél pontosított adatok, forgalmazott termékek, áruellátó központ, szállítás, üzletrész értéke,

haszonrészesezés (profit, osztalék). Melyik szövetség tagja volt, működési ideje. Mi történt a vagyonával 1990 után?

4. *Termelői és értékesítő szövetkezet:* kádár, zsidófaragó, seprűkötő, kosárfonó, szalmafeldolgozó, fakitermelő stb. Itt érvényesek az 1. pont kérdései is.

5. *Biztosító szövetkezetek (társaságok):* állatbiztosítás tűzkár esetén (állatkár esetén való kárpótlás, segítség formája, példák). Tűzoltótársaság és működése (itt az 1. pont alatti kérdések érvényesek).

6. *Más társulási, kölcsönös segítségnyújtási formák:*

Magtárak: a falu középületei (iskola, torony, templom, faluháza stb.) fenn tartási költségeinek fedezésére létrehozott gabonaalap gyűjtése, a magtár működtetésére megkötött egyezség alapján: kölcsönzés a rászorultak számára szárazság és inség sújtotta években. Itt használandók az 1. pont alatti kérdések. Jegyzőkönyvek: egyházi, közbirtokossági, iskolaszéki bejegyzések stb.

7. *Iskolaszövetkezet:* a tanulók szövetkezeti szellemben való nevelésére létrehozott és működtetett forma, ami az önzetetés alapelveinek elsajátítását és gyakorlását is szolgálta. A taneszközök és könyvek forgalmazásának jövedelmét a szegény tanulók megsegítésére és a szorgalom ösztönzésére fordították. Itt használandók az 1. pont alatti kérdések is.

Fontos a fotók (ha lehet, digitális formában), hangfelvételek gyűjtése (CD-n). A dokumentumok megőrzésére fel kell hívni a tulajdonosok figyelmét, hogy egyeztetett időpontban lemásolhassuk azokat.

A közös munkára vállalkozó kutatók a gyűjtött anyagot előzetes megbeszélés után megszerkeszthetik vagy leadhatják szerkesztésre a jelen gyűjtőív szerzőjének. Elérhetőségek: e-mail: denesbalazsi@freemail.hu, tel.: 0266-248312, mobil: 0742-491196.

Balácsi Dénes